

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

ІНСТИТУТ СУДОВИХ СЛІДЧИХ В ХІХ СТ. ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУМЩИНИ

Алещенко І. О.,
*викладач кафедри АГПФЕБ,
юридичного факультету,
Сумського державного університету*

Розглянуто становлення, еволюцію і діяльність судових слідчих, що діяли на території сучасної Сумської області ХІХ століття. На основі залучення нових архівних та переосмислення вже відомих матеріалів висвітлено їхні права та обов'язки. Розглядається проблема відповідності законодавчих реформ об'єктивним потребам населення.

Ключові слова: Сумщина, судова система, право, законодавчі реформи, суд

Рассмотрено становление, эволюция и деятельность судебных следователей, действовавших на территории современной Сумской области в ХІХ в.в. На основании новых архивных и переосмысления уже известных материалов, освещены их права и обязанности. Рассматривается проблема соответствия законодательных реформ объективным потребностям населения.

Ключевые слова: Сумщина, судебная система, право, законодательные реформы, суд

Development, Evolution and activity of juridical investigators that works on the territory of modern Sumy region in ХІХ century were considered. Based on reconsidered old materials and on new archive data we have lit the investigators rights and duties. The problem of law reform conformity to real society needs was also considered.

Keywords: Sumy region, Judicial system, The legal right, Legislative reforms, court

В сучасній Україні стоїть завдання покращити діяльність дослідчих органів, а також, повернути до них довіру серед населення. Відмітимо, що комплексний підхід реорганізації будь якої гілки влади складається не тільки з введення нових прогресивних ідей, а й обов'язково з аналізу історичних даних всіх регіонів держави. Тому, в наш час є досить актуально вивчення історичних даних про реорганізацію та розвиток інституту судових слідчих за часів судової реформи Олександра ІІ в окремих регіонах України. Особливу увагу потрібно приділити матеріалам, які майже не були дослідженні, так, наприклад, в державному архіві Сумської області зберігаються майже зовсім не дослідженні документи які висвітлюють діяльність судових слідчих, що проводили свою діяльність на території Сумщини в ХІХ ст.

Відмітимо, що багато науковців звертали свою увагу на історичну еволюцію прокуратури та інституту судових слідчих в ХІХ ст. Це такі вчені, як С.М. Казанцев, Н.В. Муравьев, О.Н. Ярмиш та інші. Але, нажаль, в більшості робіт висвітлюються тільки ті факти, що до діяльності судових слідчих, які пов'язані саме з царською прокуратурою. Тому завдання даної статті дослідити діяльність судових слідчих саме Сумщини, при цьому використати раніше не вивчені архівні документи.

Відмітимо, що в першій половині ХІХ століття, в умовах панування феодального судочинства і кріпосного свавілля, незважаючи на суттєві недоліки в роботі прокуратури, владою не робилося ніяких серйозних заходів по вдосконаленню системи до судо-

вого слідства та прокурорського нагляду. Та з початком підготовки Судової реформи в Росії з'ясувалося, що застосування навіть деяких принципів буржуазного судоустрою і судочинства неминуче тягне за собою і реорганізацію прокуратури та інших судових служб. Першим кроком на дорозі реформування судової системи імперської Росії стало введення указом від 8 червня 1860 року інституту судових слідчих, що вилучив попереднє слідство з системи поліції і передав його правосуддю [17,с.210]. Так за судовими статутами 1864 р. при окружних судах почали діяти судові слідчі, які провадили попереднє розслідування по кримінальних справах, підсудних цим судам. В державному архіві Сумської області збереглися відомості про діяльність судових слідчих в таких повітах: Лебединському [13], Конотопському [11], Кролевецькому [12], Сумському [15], Глухівському [14].

Існували такі розряди судових слідчих:

1) Дільничні судові слідчі, які діяли на території дільниці до якої вони були прикріплені. Призначалися на посаду по представленнях прокурорів окружних судів і за пропозиціями прокурорів їх могли перевести з однієї дільниці до іншої [8,с.54-55].;

2) Слідчі по важливим справам. Призначалися міністром юстиції або Сенатом тільки до певної справи, а не до окремої дільниці. Так, наприклад, до Лебединського повіту в 1828 році Сенатом був відряджений слідчий для розгляду справ про зловживання чиновників при виконанні службових обов'язків (привласнення грошей, хабарництво, по-

бори) [9].;

3) Слідчі по особливо важним справам. Діяли тільки в столиці й в деяких великих містах (на території України – в Києві, Харкові та Одесі).

На посаду судових слідчих призначалися особи, що служили по судовій частині не менше трьох років в званнях не нижче секретаря окружного суду: а також присяжні повірені, що перебували в цьому званні не менше десяти років і отримали атестати рад присяжних повірених і також свідоцтво судових місць, при яких вони перебували, про справне і бездоганне виконання своїх обов'язків; особи, що перебувають при судових місцях, на судових посадах, що досягли двадцятип'ятирічного віку, якщо вони займалися судовою практикою не менше чотирьох років і мають посвідчення голів судових місць, або прокурорів, проте, що вони набули достатні знання по слідчій частині

[8,с.53]. Особи, які вперше назначалися на цю посаду приводилися до особливої суддівської присяги [1]. Правила незмінності на них не поширювалися.

Дільничні судові слідчі вважалися членами окружного суду, знаходилися в призначених для кожного з них дільницях. Вони мали ті ж повноваження, що члени окружного суду, тобто могли одноосібно розглядати справи в даній їм частині повіту, яка не підлягала веденню земського начальника і міського судді. Але по виробництву попередніх слідств судові слідчі були під наглядом прокуратури і знаходилися в ієрархічній залежності від окружного суду і судової палати. Судовий слідчий міг розраховувати на допомогу поліції й при необхідності звернутися до військових команд. Число ділянок судових слідчих встановлювалося особливими розкладами. Так, наприклад,

Число судових слідчих, товаришів прокурорів і судових приставів в округах окружних судів, підвідомчих Харківській судовій палаті в 1867 р. [16,с.24].

По окружних судах	Число судових слідчих	Число товаришів прокурорів	Число судових приставів
Харківському	10	3	8
Ізюмському	11	3	6
Сумському	11	3	6
Курському	30	8	16
Орловському	21	6	13
Єльцю	10	3	7
Воронежському	18	5	9
Острожському	11	3	6
Разом	122	34	71

Утримання цим особам визначалося за розкладом, прикладеним до 238-ої статті статуту судових установлень. На це відпускалося щорік всього:

Разом	183 000 р.	68 000 р.	42 600 р.
--------------	-------------------	------------------	------------------

Зазначимо, що на канцелярські витрати судових слідчих, наймання розсильних та інші витрати за посадою 122-м судовим слідчим кожному виділялось по 500 р. – 61.000 р., так само і 34-м товаришам прокурорів окружних судів на канцелярські витрати виділялось по 500 р. – 17.000 р. Обчислена по цих штатах сума, всього 745,550 р., відпускалася з державного казначейства. Потім з кошторису Міністерства юстиції виключалася сума, що відпускалася на утримання судових слідчих в губернських і повітових округах Харківської судової палати. Судовий слідчий отримував платню по 1000 рублів на рік.

Також, з приміткою до 238 ст. судового статуту пункту 4 незалежно від утримання, судовим слідчим призначалися квартири і коні на роз'їзди, а в тих випадках, коли виявлялося неможливим відвести їм квартири, видавалися так звані «квартирні» гроші. Сума квартирних грошей визначалася повітовими зборами враховуючи ціни на житло в даному регіоні. Так, наприклад, в 1914 році на чергових земських повітових зборах Сумської земської управи було розглянуто доповідь з клопотанням судового слідчого 1-ої дільниці Сумського повіту, г. Войцеховського,

про збільшення йому квартирних грошей з 300 до 400 р. [4]. Дослідивши архівні документи можна зробити висновок, що ці квартирні гроші судовим слідчим виплачували земські збори зі власних коштів.

Відмітимо, що інколи збори не вважали за необхідність виплачувати «квартирні гроші» тим судовим слідчим, які проживали у власному будинку, вважаючи такі затрати марними. Так, наприклад, в квітні 1892 році, на екстремому Лебединському повітовому зібранні, було розглянуто та відхилено прохання про виплату квартирних грошей судового слідчого 1-го Охтирського повіту (до назначеної йому ділянки входили три волості Лебединського повіту: Чупахівська, Ясеновська, Алешанська). Зібрання пояснювало свою відмову тим, що Лебединський повіт розділений між 4 судовими слідчими: одним місцевим, якому земство виплачує квартирних 200 рублів в рік, а інші мають житло в м. Сумах і в Охтирському повіті, як постійні судові слідчі тих повітів, керуючи разом з тим прикордонними волостями Лебединського повіту. Тому призначення їм квартирних окладів на думку земства не обов'язкові [5].

Спочатку посади слідчого вводили з розрахунку один на повіт і слідчий входив до складу відповідного окружного суду повіту. Проте незабаром з'ясувалася недостатність такої кількості судових слідчих. Питання про необхідність збільшення числа судових слідчих підняли в уряді й в травні 1865 року було прийнято рішення державної ради про додаткове введення ще 100 штатних одиниць слідчих по всій Російській імперії. Одночасно була затверджена інструкція про порядок звітності судових слідчих і нагляду за ними [2]. Згідно їй судовий слідчий зобов'язаний був вести: книгу вхідних паперів; книгу справ; книгу для запису речових доказів і грошей, вилучених при обшуку і огляді; збірку загальних розпоряджень керівних органів. Ці книги і бланки виготовлялися самими слідчими за рахунок канцелярських сум. Слідчий був зобов'язаний кожні чо-

тири місяці представляти в палату кримінального суду відомість по всіх слідствах, що ведуться більше одного місяця, щомісячно повідомляти місцевому повітовому стряпчому становище по веденню справ, згідно з якими утримуються заарештовані й щорічно, не пізніше 1 лютого наступного року, надавати в палату кримінального суду дві звітні відомості (систематичну і перечневу). А також, за наказом від 23 грудня 1875 р., судові слідчі, на підставі правил про судову звітність по кримінальних справах, затверджених 11 листопада 1871 р., зобов'язані надати всі відомості про незакінчені до 31 грудня звітного року справи не пізніше 1-го лютого наступного року до департаменту міністерства юстиції [6]. По поточних паперах судового слідчого складалися відомості про число справ і слідств, які він вів впродовж року. Наприклад:

**Звітна відомість про заняття судового слідчого
Кролевецького повіту 2-ої ділянки за 1869 рік [7].**

Залишилося не закінченим на початок 1869 року	Знов отриманих слідчих справ	З числа всіх слідств, що були в 1869 р., закінчено і передано до суду	Потім до 1870 р. залишилося справ не закінченими
130	293	280	143

При виїзді з постійного місця перебування слідчий був зобов'язаний залишати відомості про те, куди і на який термін він виїхав.

Відмітимо, що до введення судових уставів 1864 р., при проведенні судовими слідчими слідств за призначенням Палати державного майна направлялися представники стану, до якого відносилися обвинувачені. Так, в 1866 році судовому слідчому 2-гої ділянки Лебединського повіту при розгляді справи про нанесення державними селянами побоїв, Харківською Палатою державного майна був командирований волосний голова селянського правління для присутності при проведенні слідства з даної справи [3].

Зазначимо, що інститут судових слідчих був своєрідною сполучною ланкою між судовою і звинувачувальною (прокурорською) владою, тому залежність слідчого від прокурора була не меншою, ніж від суду. Судовий слідчий розпочинав слідство тільки після того, як отримував постанову від прокурора або від окружного суду, до якого він був підпорядкований [10]. Потім слідчий складав протокол і проводив дізнання та допити, під час яких обов'язково складав відповідні акти і протоколи. Також, саме він збирав всі необхідні довідки, що стосувалися справи. Під час слідства судовий слідчий вів переписку з окружним судом та прокурором, повідомляючи про хід слідства і консультиуючись, якщо була така необхідність.

Відмітимо, що на початку своєї діяльності судові слідчі проводили слідство не тільки по кримінальним справам, а й по цивільним, таким, як зведення наклепу, шахрайство або повернення боргу. З веденням в дію судової реформи 1864 року вони розглядають справи, що носять, майже завжди, виключно

кримінальний характер. Це справи про підпал, вбивство, крадіжки, нанесення ран або побитті, розбій та інші злочини.

Щодо судових слідчих, то саме палаті кримінального суду підлягало: розглядати їхні звіти про розгляд справ; повідомлення про їхню діяльність від судів першого ступеню; накладати стягнення на судових слідчих, які порушили законодавство; проводити їх атестацію перед Міністерством юстиції. Також, палата мала право щорічно робити висновки по роботі й «благонадійності» кожного слідчого, та представляти їх до нагород. В той же час у палаті велася особлива штрафна книга, куди вносилися відомості про стягнення і упущення в роботі судових слідчих. Раз на рік палата кримінального суду надавала в Міністерство юстиції, через губернського прокурора, дві звітні відомості про хід слідчої частини губернії, де вказувала склад слідчих і хід справ, що вони вели. Відмітимо, що ще і повітові стряпчі зобов'язані були один раз в два місяці перевіряти рух справ у слідчих. В той же час вказувалося, що слідчі «...повинні уникати всякого зайвого і даремного листування» [8, с.51-52]. Природно, така різноманітна бюрократична діяльність і настільки різновідомчий нагляд відволікали слідчих від основної роботи і заважали успішному і швидкому розслідуванню справ судовими слідчими.

Інститут судових слідчих проіснував, аж до Великої жовтневої соціалістичної революції і мав велике значення в судовій системі Російської імперії. Але, на жаль, проголосивши в судовій реформі 1864 р. нові буржуазні принципи судочинства, царизм на практиці відмовився від їх здійснення, провівши незабаром судову контрреформу. У 1871 р. судові слідчі були відсторонені від провадження попередньо-

го розслідування у справах про державні злочини; надалі їх компетенція ще більш звужується. Побоюючись наділити правом незамінності осіб, що не користувалися повною довірою властей, Міністерство юстиції з 1870 р. стало широко практикувати не затвердження на посаду, а призначення чиновників, виконуючих обов'язки судових слідчих. Останні не приводилися до судової присяги, не могли брати участь

в засіданнях окружних судів на правах їх членів. Це спричинило подальший занепад слідчої справи, що переходила в руки малодосвідчених і цілком залежних чиновників. У всьому цьому також позначалася загальна криза буржуазно-поміщицького ладу Росії, загнівання державного апарату. Вплив судових слідчих на розвиток всієї судової системи України може стати об'єктом для подальших наукових статей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акты, приговоры, жалобы 16 мая 1866 – 16 февраля 1867 гг. Судебный следователь 1-го участка Конотопского уезда. 1862-1868 гг. – ДАСО. – Ф.555.-Оп.1.-Од.зб.3.-Арк.12.
2. Дело о представлении Путивльским уездным стряпчим в Путивльский уездный суд ведомостей о решенных и нерешенных делах 1780 г. – ДАСО. – Ф.732.-Оп.1.-Од.зб.5.-Арк.1-3.
3. Дело рассматриваемое судебным следователем 2-го участка Лебединского уезда о нанесении государственными крестьянами побоев. 1866 г. – ДАСО. – Ф.518.-Оп.4.-Од.зб.295.-Арк. 4-6.
4. Журнал заседания Сумского Уездного Земского Собрания Чрезвычайной сессии 19-го января 1914 г. с приложениями. Сумы. Электро-печатная А.Е. Чернобрывченка. 1914 г. Ст. 297-300.
5. Журналы XXVII очередного Лебединского уездного земского собрания 2 и 3 октября 1891 года и экстренных земских собраний 20 апреля и 4 сентября 1892 года съ приложениями. Лебединъ. Типографія М.Е. Когона 1892. Ст. 305-307.
6. Наряды судебного следователя Нежинского окружного суда по 2-му участку Кролевецкого уезда. 1876 г. – ДАСО. – Ф.939.-Оп.1.-Од.зб.6.-Арк. 2-4.
7. Разная переписка судебного следователя Нежинского окружного суда по 2-му участку Кролевецкого уезда. 1869 г.– ДАСО.– Ф.939.-Оп.1.-Од.зб.116.-Арк.183.
8. Российское законодательство X-XX веков. Т.8. Судебная реформа. – М.: Юрид.лит., 1991. – 496с.
9. Следователь командированный сенатором по делам производящим над гражданскими чиновниками Лебединского уезда Слободско-Украинской губернии. 1828-1829 гг. – ДАСО. – Ф.790
10. Следственное дело Исеровиче, получившем повреждение при нападении с товарного поезда. Судебный следователь Сумского окружного суда 2-го участка Сумского уезда. 1895 г. – ДАСО. – Ф.718.-Оп.1.-Од.зб.1.-Арк.1,2; Дело обвинению строусника Ахтырской полиции Григория Шевченко по 2 п. 346 ст.У.Н. (по предъявлению прокурора). Судебный следователь окружного суда по 2-у участку Ахтырского уезда. 1912-1913 гг. – ДАСО. – Ф.719.- Оп.1.-Од.зб.1.-Арк.82.
11. Судебный следователь 1-го участка Конотопского уезда. 1862-1868 гг. – ДАСО. – Ф.555; Судебный следователь 2-го участка Конотопского уезда. 1869-1870 гг. – ДСО. – Ф.556; Судебный следователь Неженского окружного суда по 1-у участку Конотопского уезда. 1876-1918 гг. – ДАСО. – Ф.937; Судебный следователь Неженского окружного суда по 3-у участку Конотопского уезда. 1906-1918 гг. – ДАСО. – Ф.949; Судебный следователь Неженского окружного суда по 2-у участку Конотопского уезда. 1874-1918 гг. – ДАСО. – Ф.951.
12. Судебный следователь 1-го участка Кролевецкого уезда. 1861-1867 гг. – ДАСО. – Ф.607; Судебный следователь 2-го участка Кролевецкого уезда. 1862-1866 гг. – ДАСО. – Ф.643; Судебный следователь Неженского окружного суда по 2-у участку Кролевецкого уезда. 1868-1918 гг. – ДАСО. – Ф.939; Судебный следователь Неженского окружного суда по 1-у участку Кролевецкого уезда. 1880-1918 гг. – ДАСО. – Ф.940; Судебный следователь Неженского окружного суда по 1-у участку Кролевецкого уезда. 1907-1918 гг. – ДАСО. – Ф.938.
13. Судебный следователь 1-го участка Лебединского уезда. 1869-1870, 1877 гг. – ДАСО. – Ф.492.
14. Судебный следователь Неженского окружного суда по 1-у участку Глуховского уезда. 1878-1918 гг. – ДАСО. – Ф.936; Судебный следователь Неженского окружного суда по 2-у участку Глуховского уезда. 1880-1918 гг. – ДАСО. – Ф.941.
15. Судебный следователь Сумского окружного суда 2-го участка Сумского уезда. 1895-1896 гг. – ДАСО. – Ф.718; Судебный следователь Сумского окружного суда по 1-му участку Ахтырского уезда. 1912-1913 гг. – ДАСО. – Ф.719; Судебный следователь Сумского окружного суда по 2-му участку Ахтырского уезда. 1869-1870 гг. – ДАСО. – Ф.720.
16. Указы (копии) правительствующего Сената, Курского губернского правления о порядке судопроизводства, введении в действие судебных уставов 20 ноября 1864 г., упразднении Путивльского и других уездных судов. 25 января – 24 апреля 1867 г. – ДАСО. – Ф.449.-Оп.1.-Од.зб.506.-Арк.23-24.
17. Шувалова В.А. К вопросу о Судебной реформе 1864 г. // Вопросы истории. - 1965. - № 2. – С. 210.